

Sík Endre: Egy kisvesztes¹ kisaggodalmai (Írtam 1989 decemberében, Torontóban)

Nem akarnék ünneprontó lenni, de azért számolni kell azzal, hogy a rendszerváltozás során vesztesek is lesznek. Erre időben gondolni minden magára valamit is adó hatalomnak kötelessége. De persze csak a hatalomra hagyatkozni nem ajánlatos. Jó, ha a veszélyeztetettek maguk is megteszik ezt. Persze ha tudják, hogy ők vesztesek lehetnek.

A szociológiáról (és benne a szociológusok (a továbbiakban: ÉBASZ)-ról) lesz szó.

EGYKOR, nemzetközi összehasonlításban a magyar szociológia (ÉBASZ) a lengyelhez hasonlóan - amelynek múltja, amúgy sokkal dicsőbb - az összes többi Kelet-Európainál jobb volt. Ez persze nem olyan nagy dolog, ha ugyanakkor tisztán látjuk, hogy ezekben az országokban leginkább nem folyt szociológia. Tény, hogy a szociológia magyar szemétdombján kicsit is magasabbra kapaszkodók az összvilági szociológiáig hallhatóan átkukorékolhattak.

A nyugatiakhoz és a nálunk keletebbiekhez viszonyítva sajátosan kettős volt a magyar szociológia helyzete mindmáig. Egyfelől, mert mások voltunk, s ettől érdekesek lehettünk, de ugyanakkor amiről beszéltünk az felfogható volt egy más társadalmi rendszer figyelni képes szakembere számára (munkaerőpiac, egyenlőtlenség, szegénység(többszörösen hátrányos helyzet) stb.), míg pl. a keletnémet tudományos-technikai forradalom vagy a jugoszláv öngazgatás, a csehszlovák munkás-paraszt osztályszerkezet vagy a szovjet kolhozrendszer csak specialistákat érdekelhetett.

Tudománypolitikailag is előnyöket jelentett a fenti "pici-perifériális" helyzet. Egyfelől a szakmai világpolitikában mindig kellett szocialista tisztségviselő (bizottsági tag, elnök vagy helyettes), mert különben hová lenne az egyensúly, s akkor még nem említettem a hivatalos (bár tételesen nem leírt) konvenciókat. Na mármost a fentiek miatt a nemzetközi porondon a magyaroknak jó esélye volt ilyen szerepeket kikapni, hiszen a többi szocialista szociológia eleve kevesebb potenciális jelöltet kínált, s ezeknél a magyarok gyakrabban elfogadhatóbbak voltak mind szakmailag (lásd az előbbi érvet), mind politikailag (ami nem volt más, mint a "legvidámabb barakk" tudománypolitikájának nemzetközileg nagyra értékelése). Nem beszélve a kapcsolati tényezőről, hiszen néhány nagy magyar szociológus régóta ott kavart a mézes bödön alján.

MOSTANTÓL FOGVA mindenhol vadul megindul a szociológia művelése.

Következésképpen belátható időn belül megszűnik a magyar-lengyel előny. Ráadásul a későn jövők egy ideig érdekesebbek is lesznek nálunk. Továbbá oda a "pici-perifériális" helyzet. Ehelyett minden esélyünk megvan az igazi periférián találni magunkat. Márpedig ez nem biztosít kvóta-szerinti bizottsági tagságot a jövőben (mellesleg mi lesz a kvóttákkal, mi lesz a mérleggel, ha az

¹ Kisvesztesnek tekintem magam egyfelől azért, mert nálam nagyobb vesztesek sokan vannak (és még sokkal többen lesznek), másfelől, mivel az a társadalmi csoport, melynek várható veszteségeiről elmélkedni szándékozom sem tartozik a vesztesben várhatóan élenjáró csoportok közé. (Kérem azt az Olvasót, akinek elméjében most az a kérdés fogamzik meg, hogy vajon én most milyen csoportokra is gondolok, küldje el a maga által adott válaszlista egy példányát a szerkesztőségnek. A szerkesztőség összeveti a beküldött listákat az ott fellelhető magam készített és a legtöbb azonosságot mutatók között három "Tiszteletbeli Sík" oklevelet fog kisorsolni. Egyébként hülye lettem volna a listát ideírni, hogy mindenki erre figyeljen, ahelyett amiről a továbbiakban írni szeretnék.

Azért kisaggodom, mert nem aggódok olyan nagyon. Hála Gyözőnek (az apám), aki mindig azt tanácsolta, hogy "ne vegyek előleget a cőreszre" (s eközben végig kisaggódta az életét), továbbá Tímár Jánosnal, egyik volt főnökömnek (aki csúful kirúgott), aki szerint "jobb megijedni, mint félni".

egyik szereplő átmászik mérleg másik serpenyőjébe?), de megszűnik a rendszer-szidás okozta kellemes borzongás is, amit oly könnyen lehetett a külföldiekből kicsiklandozni. Még egy ideig lehet a változásokat szemezgetni, de ez nem tart soká, mert változások mindig lesznek.

EGYKOR, hála nemzeti valutánk "puhaságának", a voluntarista gazdaságpolitika költségek kedvének, s annak, hogy a Pártállam a szociológiának valami oknál fogva fontosságot tulajdonított, jutott pénz kutatásra, munkabérre, konferencia látogatásra. Sosem volt elég a pénz természetesen, hiszen a pénzből sosem elég, hát még újraelosztott "puha" pénzből! Tagadhatatlan azonban, hogy folytak nagy empirikus (a társadalomtudományok legélőmunkaigényesebb, tehát legdrágább fajtája) kutatások, születtek szerződések a fiatalok számára, s (ha nem is egy munkahellyel) meg lehetett élni csupán szakmai munka végzéséből.

MOST pénzünk megindult a keményedés útján, de ennek során, mintha kicsit nem lenne. Állampolgárként (nem mentesen jó adag kisaggadalomtól) melegen üdvözlöm, hogy a nadrágszűjmegszorítás után mi minden jó vár rám, de szociológusként csak az addig rám váró X évnyi restrikiót látom biztosan. Márpedig az állam nem voluntarista többé, következésképpen nem kellene a szociológia tanácsai neki, no meg legitim is, tehát megteheti, hogy ne kelljen neki szociológia. Mindebből rövid távon az következik, hogy a szociológia elesik annak lehetőségétől, hogy a maga eszközeivel kutathassa az átalakulás szuperizgalmas folyamatát. Középtávon a szakma kihalása (de minimum degenerálódása) várható. Ennek legfontosabb elemei a következők: elaggás (az egyetemet végzettek nem mennek szociológusnak, hiszen látják, hogy ebből nem lehet megélniük), kontraszelekció (a jobbak hosszabb- rövidebb időre eltávoznak, magukkal víve kapcsolataikat, nyelvtudásukat, szakmai felkészültségüket), teljesítmény visszatartás (akik maradnak rákényszerülnek arra, hogy szakmától független jövedelemszerzési módokat (is) keressenek, s munkájukat, csak annyiban végezzék, amennyi munkahelyük megtartásához elengedhetetlenül szükséges) és a piac felszabdálása (a mind kisebb torta felosztásának torz piaci viszonyok közötti módja a mini-monopóliumok szövetségének piacfelosztó taktikája). E négy folyamat hosszabb távon belterjességhez, a szociológia (ÉBASZ) szakmai színvonalának csökkenéséhez vezet.

Paradox módon a szociológia káderállományát a kedvező politikai változások is rontják. Így például hála a bársonykesztyűt választó kádári tudománypolitikának és a szociológia alkalmi munkára alapozott munkaerő-piaci szerkezetének EGYKOR a máskéntgondolkodók a szociológia legfelkészültebb elit- és szakmunkásgárdáját alkották. A szamizdat irodalom szerzői, a legjobb szakkönyvek fordítói közülük kerültek ki, de az empirikus kutatások elit-interjúzói és kódolói is ők voltak.

MOST nem számíthat a szociológia ilyen kényszer-káderinjekcióra. Nemcsak a valaha-volt máskéntgondolkodóknak nincs már ideje a pártvezetés, parlamenti képviselősködés mellett szociológiai elit- vagy szakmunkákat végezni, de a hatalomból kikerült csoportok sem alkalmasak erre a szerepre, hiszen inkább pénzt csinálnak, de meg szakmailag sem felkészültek.